

ergo Deus auferre votum, et ita subtrahere obligationem legis naturalis absque dispensatione. Imo hic addo (quamvis forte ad modum loquendi pertineat) quod licet Pontifex, auferendo votum, dicatur proprie dispensare in illo, si tamen Deus per se illud remittat, non tam posse dici dispensare in illo quam irritare illud: et ratio est quia Deus remittit debitum suum tanquam proprius dominus illius, et ideo donat vel irritat, non dispensat; sicut quando unus homo remittit alteri promissionem sibi factam, non dispensat, sed irritat illam: secus vero est de Pontifice qui operatur potestate commissa sibi, et tanquam domini dispensator. Cujus signum etiam est, quia Deus potest tollere votum sine ulla causa pro sola sua voluntate, quod est proprium irritationis: Pontifex vero non potest sine causa dispensare.

28. Quartum exemplum erat de præcepto non ducendi plures uxores; et ad eundem gradum et ordinem pertinent cætera ad eandem matrimonii materiam spectantia, in quibus considero omnia illa præcepta esse ex his quæ fundant obligationem suam in humano consensu et contractu, ut ex materia de matrimonio suppono, et inductione constat in allegatis præceptis: omnia enim fundantur in natura talis contractus, ut conveniente naturæ rationali. Hinc ergo est ut omnia illa mutabilitatem patiantur ex parte materiæ, quia cum contractus ille consistat in mutua corporum traditione, Deus, qui est supremus dominus illorum corporum, potest mutare aut moderari translationem domini in corpus alterius per talem contractum factum, et hac mutatione facta cessabit lex quæ in illo fundatur, non per dispensationem legis, sed per irritationem contractus, vel in totum, vel ex parte. Confirmatur et declaratur a simili, quia hæc præcepta æquiparari possunt cum naturali præcepto non fornicandi, in quo fieri non potest dispensatio, quia accessus ad non suam non potest honestari; tamen quia illa quæ non erat sua, verbi gratia, Osee, nec esse poterat sine illius consensu, fieri potuit sua per Dei potentiam vel simpliciter, vel quoad talem usum; ideo accessus ad illam potuit fieri honestus, non per dispensationem in præcepto non fornicandi, sed faciendo ut non sit fornicatio, quæ antea fuisset. Ita ergo e converso recessus a propria uxore quoad vinculum contra naturale præceptum est, quia in homine non est potestas privandi alterum dominio acquisito, etiam illo volente; Deus autem habet hanc potestatem,

et ideo potest mutare materiam illius legis, et consequenter facere ut cesset obligatio ejus sine dispensatione. Declaratur tandem quia, ut in capite præcedenti dicebam, in præceptis ad matrimonium pertinentibus quædam respiciunt finem ejus et conservationem naturæ: quia ergo hæc conservatio ad auctorem naturæ spectat, ideo talia præcepta includunt in objecto suo veluti habitudinem intrinsecam ad auctorem naturæ, seu dependentiam ab illo, ita ut non sint omnino absoluta, sed quasi conditionata. Ut, verbi gratia, quod dissolutio matrimonii non liceat propria auctoritate, quia non possunt privati facere sua auctoritate aliquid quod cedit in præjudicium naturæ. Unde in tali præcepto intelligitur excepta auctoritas Dei, ut auctoris naturæ: ideoque quando ille aliud præcipit, non est dispensatio, sed observatio præcepti juxta conditionem quam includit; sicut infra de præceptis humanis dicemus, quando in ipso præcepto vel regula præcipitur ne hoc fiat sine licentia, tunc dare licentiam non esse dispensare, sed exequi legem, ordine et modo ab ipsa præscripto. Nullo ergo exemplo probari potest habere locum propriam dispensationem Dei in præceptis naturalibus.

29. Ratione tandem hoc declaratur, quia si præceptum est naturale, ut tale est, sequitur per consequentiam necessariam ex principiis naturalibus: ergo non potest magis dispensari in illo quam in ipsis principiis. Consequentia patet quia omnis falsitas vel defectus in conclusione redundat in falsitatem, vel defectum, aut mutationem principii. Antecedens vero patet, quia si non sequitur necessario, ergo non obligat ex vi solius rationis et discursus; ergo non est mere naturalis obligatio. Declaratur tam in affirmativo quam in negativo præcepto: quia si præceptum affirmativum non sequitur necessario ex principiis naturalibus, ergo actus quem præcipit non est simpliciter necessarius ad honestatem morum ex vi solius rationis; ergo nec est præceptus, nec sub obligatione naturali, nisi accedat aliqua voluntas quæ inducat necessitatem: unde e contrario nec omissio talis actus erit per se et intrinsece mala in aliqua opportunitate, vel cum aliquibus circumstantiis. Nam si pro aliquo tempore vel occasione habet illam intrinsecam malitiam, non vero pro aliis, certe pro illa erit præceptum naturale obligans ad talem actum, et non pro aliis; et ita stante illa occasione cum omnibus circumstantiis, non poterit præceptum non obligare: quia si mutantur occasio et circumstantiæ, tunc desinere poterit

obligatio, non tamen per dispensationem, sed quia hæc est natura præcepti affirmativi, ut obliget semper et non pro semper. Si vero præceptum est negativum, ut sit naturale oportet ut prohibeat rem quia mala est, atque adeo ut per se et intrinsece est mala: alioqui non erit præceptum naturale, quod non facit sed ostendit malitiam actus prohibiti. Nam si actio ex se talis non est, necessaria erit aliqua voluntas per quam fiat mala.

30. Dices fieri posse ut actio eadem interdum ex se mala sit, interdum vero non sit: sed contra, quia tunc non poterit utrumque habere cum eisdem circumstantiis, vel conditionibus ex parte materiæ. Nam cum bonitas vel malitia consurgant ex consonantia vel dissonantia actus ad naturam rationalem, fieri non potest ut idem actus cum eisdem conditionibus sit per se dissonus et consonus, quia non resultant oppositæ relationes ex eodem fundamento; ergo ut illæ diversæ habitudines consurgant etiam pro diversis temporibus, necesse est ut pro illis fiat mutatio in conditionibus materiæ; ut, verbi gratia, accipere rem alienam interdum est malum, interdum bonum, sed non cum eisdem circumstantiis; sed erit malum sine extrema necessitate, bonum vero in illa, quia pro illis opportunitatibus variatur jus utendi tali re. Tunc autem præceptum negativum naturale prohibens talem actum non prohibet illum abstracte, sed ut malum est, ac subinde ut versatur circa materiam, talibus circumstantiis affectam; ergo non potest tale præceptum deficere circa suam materiam, et consequenter nec circa illam dispensari. Hæc autem ratio universalis est pro omnibus præceptis naturalibus, et illa ostendit intrinsecam differentiam quoad hoc inter naturale præceptum et positivum; ergo nulla exceptio vel limitatio habet locum in lege naturali, si proprie de illa et de vera dispensatione loquamur. Quod si interdum D. Thomas vel gravis auctor aliter locutus est, late accidit dispensationem pro mutatione obligationis orta ex mutatione materiæ, quando illa mutatio materiæ extraordinarie fit a Deo per supremam quamdam potestatem, ut supra respondendo ad Bernardum satis explicuimus.

CAPUT XVI.

UTRUM CIRCA LEGEM NATURALEM HABEAT LOCUM EPIIKIA, VEL INTERPRETATIO SIVE A DEO, SIVE AB HOMINE FACTA.

1. *Legem naturalem posse recipere interpre-*

tationem supponitur communiter inter auctores. — Duo in hoc titulo petuntur, unum est, an circa naturalem legem habeat locum epiikia; aliud est, si locum habet, an a solo Deo vel ab hominibus etiam fieri possit. In primo puncto fere omnes auctores convenire videntur, legem naturalem posse recipere interpretationem per epiikiam, ut ex statim allegandis constabit. Dissentiunt tamen: nam quidam dicunt hanc epiikiam lege naturali a solo Deo fieri posse. Tribuitur D. Thomæ in 4, dist. 33, q. 1, a. 2, ubi loquitur in particulari de lege naturali prohibente pluralitatem uxorum: tamen ibi nomine dispensationis utitur; et eodem modo ibi Richardus, art. 1, q. 1, Paludanus, Supplementum Gabrielis et alii ibidem in eodem casu utuntur nomine dispensationis. Sicut etiam multi theologi (ut in libro 6 de Voto notavimus) legis interpretationem in casibus obscuris dispensationem vocant. Et juxta dicta videtur necessaria hæc expositio, quia rigorosa dispensatio non cedit in legem naturalem, ut ostensum est: ergo si aliqua videtur fieri, esse debet per modum interpretationis. Hæc autem videtur moraliter necessaria, quia lex naturalis quoad aliqua præcepta magis remota a primis principiis, versatur circa materiam mutabilem et quæ in multis casibus potest deficere, ut Aristoteles dixit 5 Ethicor., cap. 7 et 12: ergo in illa est etiam necessaria epiikia, quia alias sæpe esset injusta. Quod autem hæc pertineat ad solum DEUM, probatur quia ejus est interpretari legem cujus est condere.

2. *Opinio asserentium epiikiam cadere posse in lege naturali, et ab homine interdum fieri.* — Aliorum vero opinio est epiikiam et cadere posse in legem naturæ et ab homine interdum fieri, ut a Papa vel alio simili potestatem habente. Utrumque sentit Cajetanus 2. 2, q. 120, art. 1, licet primum expressius. Et idem tenet Soto libro 1 de Justit., q. 7, art. 3, ad 3, et libro 10, q. 3, articulo 4. Idem late Navar., consil. 4 de Despons. impub., n. 16 et 17, varia adducens exempla, ubi etiam refert Covar. in 4, 2 part., cap. 6, § 9. Idem Felin. refert alios in capite *Quæ in Ecclesiarum* de Constitut., n. 26. Et omnes quos in cap. 44 allegavimus, qui dicunt posse homines dispensare in lege naturali, a fortiori possunt pro hac sententia allegari: ratio vero est, quia hæc interpretatio seu epiikia sæpe est moraliter necessaria, ut proxime ostensum est: ergo non est verisimile eam sibi Deum reservasse, sed hominibus quos suos ministros constituit commisisse. Probatur consequentia, quia alias

multum defuisset Deus hominibus in necessariis, quod non est providentiæ ipsius consentaneum. Sequela patet, quia recursus ad Deum ipsum immediate non est homini possibilis, neque est consentaneus ordini naturali: ergo si in occasionibus occurrentibus non esset in hominibus potestas ad interpretandum jus naturale, etiam præter verba ejus, si causa id postulet, homines essent perplexi, et miraculo esset opus vel speciali revelatione divina ad dirigendas suas operationes, quod repugnat omni prudenti providentiæ. Sicut inter homines repugnaret principem ita reservare sibi interpretationem suarum legum, ut in nullo casu, etiam quando esset impossibilis recursus ad ipsum principem, possent ministri ejus legem interpretari.

3. *Alia opinio asserens legem naturalem epiikiam esse incapacem.* — Nihilominus esse potest tertia opinio, quæ in priori puncto negat legem naturalem esse capacem epiikiam, et consequenter tollit fundamentum posterioris dubii: nam ex hoc principio sequitur neque Deum ipsum posse per veram et propriam epiikiam casum aliquem excipere a lege naturali. Quia si lex ipsa naturalis non est capax talis interpretationis, nihil mirum est quod nec a Deo fieri possit. Igitur primum illud fundamentum probari videtur ex dictis de dispensatione: nam qua ratione non potest in legem cadere dispensatio, eadem neque hujusmodi interpretatio. Probatur, quia ideo in talia præcepta non cadit dispensatio, quia continent intrinsicam rationem justitiæ, seu debiti honestatis: vel (quod perinde est) quia præcepta hujus legis sunt quædam propositiones necessariae, quæ per necessariam consequentiam ex principiis naturalibus inferuntur: sed hujusmodi propositiones in nullo individuo possunt deficere, aut esse falsæ; ergo non potest per aliquam interpretationem fieri ut liceat facere quod per illa prohibetur, quia est intrinsece malum, neque ut liceat omittere quod per illa præcipitur, quia est per se necessarium ad honestatem. Et quia alias pro illo casu in quo fieret talis interpretatio, inveniretur falsum esse id quod lex naturalis dictat, quod impossibile est, ut diximus.

4. *Fertur judicium de opinionibus, et posterior eligitur et explicatur.* — Quæ distinctio sit inter epiikiam et interpretationem. — Atque hæc ultima sententia, quantum attinet ad propriam epiikiam, in rigore mihi vera videtur: ut autem aliorum auctorum dicta intelligantur et res tota magis explicetur, oportet distin-

guere inter legis interpretationem et propriam epiikiam seu æquitatem: multo enim latius patet interpretatio legis quam epiikia; comparantur enim tanquam superius et inferius: omnis enim epiikia est legis interpretatio: non vero e converso omnis interpretatio legis est epiikia. Notavit distinctionem hanc Cajetanus dicta q. 120, art. 1, ubi ait, sæpe vel potius semper leges indigere interpretatione propter verborum obscuritatem, vel ambiguitatem, aut aliam similem causam; non tamen omnem hujusmodi interpretationem esse epiikiam, sed illam solum per quam interpretamur legem deficere in aliquo particulari propter universale, id est, quia lex universaliter lata est, et in aliquo particulari ita deficit, ut juste in illo servari non possit. Hoc ipsum sumitur ex Aristotele 5 Ethic., cap. 10; in hoc enim sensu dicit epiikiam esse emendationem justitiam, quia interpretatur legem non esse servandam in casu in quo esset error practicus illam servare, et contra justitiam vel æquitatem naturalem; et ideo dicitur esse emendatio legis. At vero possunt esse aliæ interpretationes legum, quæ non pertinent ad emendationem earum, sed solum ad explicandum sensum earum in his quæ habent ambiguitatem, ut verbi gratia, quando interpretamur an lex prohibeat contractum vel irritet illum, nullam legis emendationem facimus, sed verum sensum ejus inquirimus. Ita ergo differunt interpretatio in genere, vel ut fit per epiikiam.

5. Deinde advertendum est legem naturalem dupliciter spectari posse; uno modo secundum se, alio prout ferri contingit per aliquam legem positivam. Lex enim positiva, seu scripta, ut Cajetanus etiam dicto loco notat, quædam est constitutiva novi juris, et hæc est stricte positiva sive divina, sive humana: alia vero est solum declarativa, vel (ut sic dicam) recordativa juris naturalis, ut fuerunt præcepta moralia Decalogi in lege veteri, et sunt leges humanæ quæ naturalem justitiam continent, ut quod depositum reddatur, promissum solvatur, uxor a viro non separetur, et similia. Aliqua vero sunt præcepta naturalia, quæ non præscribuntur aliqua lege positiva, ut vitandam esse simpliciter fornicationem, quia lex humana non omnia declarat aut præcipit. Sic ergo lex naturalis spectari potest vel secundum se, prout recta ratione concipitur, vel dictatur; vel prout exprimitur aliquibus certis verbis per aliquam legem scriptam.

6. *Prima assertio.* — *Multa præcepta na-*

turalia interpretatione et declaratione sæpe indigere. — Dico ergo primo: Multa præcepta naturalia indigent multa declaratione et interpretatione ad verum sensum uniuscujusque statuendum. Hæc assertio intelligi potest de lege naturali, tam secundum se quam prout scripta in aliqua lege positiva, et utroque modo manifesta est. Probaturque primo inductione: nam in præcepto, verbi gratia, vitandi homicidium, interpretatio maxime necessaria est ad intelligendum quid nomine homicidii ibi significetur, quia non quælibet occisio hominis est homicidium prohibitum lege naturali, sed illa quæ fit privata auctoritate, et per se, seu ex instituto, aut per modum aggressionis; non vero quæ fit legitima auctoritate, vel per modum causæ defensionis. Ita in præcepto solvendi votum Deo factum, interpretamur intelligendum esse de voto juxta intentionem votantis, ideoque non obligare in casibus sub ejus mente ac intentione non comprehensis; et sic de aliis quæ statim proponemus: ratio vero est, quia non omnia præcepta naturalia sunt æque nota nec æque facilia ad intelligendum, et indigent interpretatione propter verum sensum eorum intelligendum absque aliqua diminutione vel additione. Item potest declarari, quia actus humani in honestate et malitia multum pendent ex circumstantiis et opportunitatibus operandi, et in hoc est magna varietas inter illos: quidam enim sunt aliis simpliciores (ut sic dicam) et pauciores conditiones requirunt, ut eorum bonitas vel malitia insurgat: lex autem naturalis secundum se spectata non præcipit actum nisi ut illum bonum esse supponit, nec prohibet nisi prout supponit intrinsece malum, et ideo ad intelligendum verum sensum naturalis præcepti, necesse est inquirere conditiones et circumstantias cum quibus actus ille secundum se malus est vel bonus, et hæc vocatur interpretatio præcepti naturalis quoad verum sensum ejus. Unde constat hanc interpretationem hominibus seu pro hominibus esse necessariam: Deus enim vel Angeli per se non indigent interpretatione, sed directe intuentur qualis sit unumquodque præceptum, et quomodo et cum quibus conditionibus circa suam materiam versetur. Constat etiam hanc interpretationem fieri posse et debere non tantum a Deo, sed etiam ab homine, quia ipse homo est qui debet inquirere et intelligere verum sensum legis naturalis; et, si per se non potest id assequi, debet ab aliis discere, quod sæpe fieri potest per solam doctrinam sine potestate jurisdictio-

nis. Quomodo autem hæc interpretatio interdum pertineat ad auctoritatem superioris statim dicam.

7. *Secunda assertio.* — *Propria epiikia nil habet locum in lege naturali, ut naturalis est.* — *Confirmatur doctrina varia exemplorum inductione, ac explicatur.* — Nihilominus dico secundo: Propria epiikia non habet locum in aliquo præcepto naturali, ut naturale est, seu secundum se spectato: unde nec ab homine neque a Deo ipso fieri potest. Hæc posterior pars sequitur ex prima: prima vero probatur inductione in eisdem exemplis quæ alii auctores in contrarium adducunt. Unum est de lege reddendi depositum, quo utitur Cajetanus, quia in illo interpretamur non obligare in casu in quo esset contra justitiam vel charitatem depositum reddere. Hæc autem interpretatio non est epiikia in ipso præcepto naturali secundum se spectato: nam illud præceptum, ut sic, est in recta ratione, et recta ratio non absolute dictat depositum esse reddendum, sed sub intellectis conditionibus quas ratio justitiæ et charitatis requirit, et ita illa interpretatio quæ tunc fit non est propter universale (ut Cajetanus loquitur), sed est declaratio veræ universalitatis ipsius legis, prout in se lata est, id est, prout in recta ratione continetur. Non est ergo epiikia. Aliud exemplum adducit Navarrus ex Clement. I de Homicid., de præcepto *Non occides*, quod non comprehendat occisionem in defensionem necessariam: hæc autem non est epiikia, sed simplex interpretatio veri sensus illius præcepti. Quis enim dicat declarationem quod liceat auctoritate publica occidere malefactores non obstante quinto præcepto Decalogi, esse epiikiam, seu emendationem præcepti: nemo certe ita loquitur, quia solum est declaratio veri sensus præcepti: idem ergo est de propria defensione; nam sunt ejusdem rationis. Aliud exemplum ejusdem Navarri est in cap. 1 de Jurejur. in 6, ubi explicatur naturalem legem de servando juramento non obligare ad servandum statutum illicitum. De quo constat nullam ibi esse epiikiam, sed solum declarationem naturæ juramenti, quæ est non obligare ad aliquid illicitum. Et ita in his duobus exemplis ipse Navarrus fatetur non esse interpretationem epiikiam. Addit vero tertium, sentiens in eo esse propriam epiikiam: nam lex naturæ præcipit inferiorem parere superiori, a qua fit exceptio per exemptionem: per illam enim fit ut inferior non teneatur parere superiori. Sed multo minus hæc est epiikia; tum quia exceptio a lege per privilegium non